

Οι μαθητές του Δημοτικού Σχολείου διερευνούν τη συμβίωση σε μια πολυπολιτισμική κοινωνία

Ζωγράφου Βερονίκ, Νηπιαγωγός

Summary

Nursery and primary schools in Greece are today multicultural: Everyday, students coming from different cultural environments, get together, mix, work, play and cultivate friendly relations with their fellow mates. Does this mean that these students understand the meaning of “Living together in a Multicultural Society”?

This was the theme of a National Competition for Students organized in our country last Spring. The text analysis of the children’s works showed that when their learning tools were based on their personal experience (or on the experience of their close environment) as well as on the cooperative investigative approach, they then proved effective to initiate them to complex intercultural notions such as “emigration”, “multiculturalism”, “otherness”, “identity”, etc.

The aim of this paper is to draw evidence from this research to indicate that participative experiential approaches seem to be effective to develop in students feelings of empathy as well as positive opinions, positions and behaviors towards otherness, which are basic elements in order to live in harmony in a multicultural society.

Εισαγωγή

Ο μαθητικός πληθυσμός των ελληνικών νηπιαγωγείων και δημοτικών σχολείων είναι πλέον πολυπολιτισμικός. Κάθε μέρα, μέσα στη σχολική τάξη, μικρά παιδιά με διαφορετικό πολιτισμικό και ίσως θρησκευτικό υπόβαθρο συναναστρέφονται, μοιράζονται κοινές μαθησιακές εμπειρίες, αναπτύσσουν και καλλιεργούν φιλικές σχέσεις. Είναι η συμβίωση αρκετή για την καταπολέμηση των προκαταλήψεων και στερεοτυπικών απόψεων που ισχύουν γενικότερα στην ελληνική κοινωνία απέναντι στην ετερότητα;

Το ερώτημα αυτό ίσως να συνέβαλε στην επιλογή του Δικτύου Προστασίας των Δικαιωμάτων του Παιδιού να διοργανώσει το Φεβρουάριο του 2005 έναν Πανελλήνιο Διαγωνισμό για μαθητές με θέμα «Η Συμβίωση σε μια Πολυπολιτισμική Κοινωνία»^[1].

Στο πλαίσιο της μετέκπαιδευσης στο Διδασκαλείο Νηπιαγωγών του Πανεπιστημίου Αθηνών, μου δόθηκε η ευκαιρία να αναλύσω τις 54 εργασίες που υποβλήθηκαν από δημοτικά σχολεία απ’ όλη την Ελλάδα για το Διαγωνισμό αυτό. Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η παρουσίαση των τεχνικών που χρησιμοποιήθηκαν από τους μαθητές -προκειμένου να διερευνήσουν και να επεξεργασθούν το θέμα της διαπολιτισμικότητας και της συμβίωσης σε μια πολυπολιτισμική κοινωνία^[2]- και η ανάλυση των τεχνικών και των δραστηριοτήτων που αποδείχθηκαν πιο αποτελεσματικές για την ευαισθητοποίηση και τον προβληματισμό των μικρών ερευνητών στο θέμα της ετερότητας.

Τρόποι διερεύνησης των μαθητών

Η πλειοψηφία των μαθητών που συμμετείχαν στο Διαγωνισμό φοιτούσαν στην Ε’ ή ΣΤ’ τάξη και δούλεψαν σε μικρές ομάδες των 4 ή 5 ατόμων. Οι τεχνικές που χρησιμοποίησαν για να διερευνήσουν τη διαπολιτισμικότητα και τη συμβίωση σε μια πολυπολιτισμική κοινωνία μπορούν να κατηγοριοποιηθούν ως εξής:

· Αναζήτηση πληροφοριών: Πολλές ομάδες έψαξαν σε λεξικά την ακριβή σημασία εννοιών όπως «διαπολιτισμικότητα», «πολυπολιτισμικότητα», «μετανάστης», «ρατσισμός». Αρκετές ομάδες επίσης έψαξαν για σχετικές πληροφορίες και στατιστικά στοιχεία σε εγκυκλοπαίδειες, εφημερίδες, περιοδικά, βιβλία σχολικά και έξω-σχολικά. Κάποιοι μαθητές έψαξαν στο Διαδίκτυο σε

ιστοσελίδες μεγάλων οργανισμών όπως η UNICEF, ο Ο.Η.Ε. και η Διεθνής Αμνηστία. Τα ευρήματα κατατέθηκαν στις εργασίες συνήθως χωρίς περαιτέρω σχόλιο ή επεξεργασία.

- Κείμενα και σκίτσα: Οι μαθητές εξέφρασαν τα δικά τους συναισθήματα και ευχές για ειρηνική συμβίωση μέσα από δικά τους κειμενάκια, ειρηνικά συνθήματα, ζωγραφίες, ποιήματα, συγγραφή παραμυθιών και ιστοριών. Συνήθως τα έργα αυτά δημιουργήθηκαν αυθόρμητα -χωρίς προηγούμενο προβληματισμό ή επεξεργασία του θέματος- με αποτέλεσμα να μην συμβάλουν ουσιαστικά στη διαπολιτισμική ευαισθητοποίησή τους και να μην αμφισβητούνται στερεοτυπικές απόψεις και προκαταλήψεις.

- Δομημένο Ερωτηματολόγιο ή Συνέντευξη: Σε ποσοστό 90 %, οι μαθητές επηρεάστηκαν από το δείγμα ερωτηματολογίου που δόθηκε ενδεικτικά από το Φορέα. Έτσι χρησιμοποίησαν τις ίδιες ερωτήσεις, τις οποίες υπέβαλαν στις ίδιες κατηγορίες υποκειμένων (σε οικονομικούς μετανάστες, σε Έλληνες ενήλικους, σε παιδιά μεταναστών και σε μαθητές). Το αποτέλεσμα ήταν να αποκομίσουν περισσότερο ποσοτικά παρά ποιοτικά στοιχεία, και αυτό φάνηκε από το γεγονός ότι οι μισοί μαθητές αρκέστηκαν στο να παραθέσουν τα αποτελέσματα χωρίς να τα σχολιάσουν. Μόνο το 25 % των μαθητών κατέληξαν σε κάποια συμπεράσματα.

- Ελεύθερη συνέντευξη ή μαρτυρία: Οι ελεύθερες συνεντεύξεις και μαρτυρίες των ίδιων των μεταναστών, παιδιών μεταναστών ή Ελληνόπουλων για τα προσωπικά τους βιώματα προβληματίσαν και άγγιξαν πιο βαθιά τους μικρούς ερευνητές λόγω της αμεσότητας και της συναισθηματικής τους φόρτισης.

- Δραστηριότητες με διαπολιτισμική διάσταση: Οι μαρτυρίες υπήρξαν συχνά η αφορμή για να κινητοποιηθούν τα παιδιά για να διερευνήσουν περαιτέρω πτυχές της πολυπολιτισμότητας που κέντρισαν το ενδιαφέρον τους, όπως π.χ.: ποιά κοινά/διαφορετικά στοιχεία υπάρχουν μεταξύ των διαφόρων πολιτισμών, πώς αλληλεπιδρούν τα άτομα διαφορετικών πολιτισμικών ομάδων μέσα από τη συμβίωση; Είναι θετικό φαινόμενο η συμβίωση, κ.ά. Έτσι, είτε αυθόρμητα, είτε με την υποστήριξη των δασκάλων τους, το 30 % περίπου των μαθητών προχωρήσαν, με ξεχωριστό μεράκι και φαντασία, σε πρωτότυπες δραστηριότητες με συνεργατικό και βιωματικό χαρακτήρα.

Οι δύο τελευταίες κατηγορίες εργαλείων μάθησης, δηλαδή οι ελεύθερες συνεντεύξεις/μαρτυρίες και οι δραστηριότητες σχεδιασμένες από τα ίδια τα παιδιά, αποδείχθηκαν ιδιαίτερα αποκαλυπτικές για την έρευνά τους και αυτός είναι ο λόγος που θα εστιάσουμε σε αυτές. Σκοπός μας είναι να τεκμηριώσουμε πως μία μαθησιακή διαδικασία, βασισμένη στα βιώματα των ίδιων των παιδιών ή του άμεσου περιβάλλοντός τους καθώς και στην ομαδοσυνεργατική μέθοδο, είναι ιδιαίτερα γόνιμη και αποτελεσματική. Η συγκεκριμένη μελέτη φανερώνει ότι οι δραστηριότητες με βιωματικό και συνεργατικό χαρακτήρα αφενός εισάγαγαν ουσιαστικά τους μαθητές σε λεπτές και πολύπλοκες διαπολιτισμικές έννοιες -όπως «μετανάστευση», «πολυπολιτισμικότητα», «ετερότητα», «ταυτότητα», κ.ά.- και αφετέρου ανέπτυξαν σε αυτούς συναισθήματα ενσυναίσθησης, καθώς και θετικές απόψεις, στάσεις και συμπεριφορές προς την ετερότητα, στοιχεία βασικά για μια αρμονική συμβίωση σε μια πολυπολιτισμική κοινωνία.

Αποσπάσματα από συνεντεύξεις και μαρτυρίες

Ας δούμε πρώτα πώς οι ελεύθερες μαρτυρίες των ίδιων των μεταναστών μπορούν να δώσουν πλούσιες πληροφορίες για το «τι σημαίνει να είσαι οικονομικός μετανάστης στην Ελλάδα» και πώς μπορούν να ευαισθητοποιήσουν, με την αμεσότητα του λόγου τους, τους μαθητές στα πρακτικά προβλήματα της μετανάστασης:

- «Ξεκινήσαμε από την Αλβανία για να έρθουμε με τα πόδια στην Ελλάδα. Είχαμε πάρει μαζί τρόφιμα για τρεις, τέσσερις ημέρες. Είχαμε πάρει και μερικά ρούχα για να φορέσουμε. Περπατήσαμε πέντε με έξι ώρες για να φτάσουμε στα σύνορα της Ελλάδας. Από εκεί περπατήσαμε άλλες τρεις ημέρες για να φτάσουμε στην Έδεσσα. Πήραμε ένα ταξί, που μας έφερε στο χωριό Χαλκερό-Καβάλας, γιατί εκεί είχαμε ένα

συγγενή που ενδιαφέρθηκε για να βρούμε δουλειά και μας φιλοξένησε. Κοιμόμασταν σε ένα παλιό σπίτι. Κάτσαμε εκεί ένα μήνα και αναγκαστήκαμε να φύγουμε από εκεί, γιατί τελείωσε η δουλειά. Ήρθαμε στην Πέρνη-Καβάλας και βρήκαμε δουλειά. Είχαμε όμως πρόβλημα πού να κοιμηθούμε. Οι χωριανοί δε μας δίνανε σπίτια, γιατί δε μας ήξεραν, γιατί είμαστε ξένοι και χωρίς χαρτιά. Αναγκαστήκαμε να κοιμηθούμε έξω στα χωράφια. Μείναμε εκεί τρεις με τέσσερις μήνες...» (μαρτυρία Αλβανού μετανάστη, πατέρα μαθητή περιοχής Καβάλας).

· «Οι δυσκολίες ξεκινούν από το πρωί στο λεωφορείο. Οι άνθρωποι φωνάζουν “ήρθαν οι ξένοι και μας παίρνουν τις δουλειές” και μετά κάποιες κυρίες συμπληρώνουν “μας παίρνουν και τους άντρες μας! Να φύγετε, να πάτε στη χώρα σας!”. Τα μεγαλύτερα προβλήματα τα έχουμε με την άδεια παραμονής και την άδεια εργασίας. Δε δίνονται εύκολα βεβαιώσεις και όταν, μετά πολλών βασάνων καταφέρεις και αποκτήσεις τα νόμιμα χαρτιά, μπορεί αστυνομικός να σου τα σκίσει, έτσι αυθαίρετα, και να σου πει “δεν έχεις τίποτα, συλλαμβάνεσαι”...» (μαρτυρία Ουκρανέζας μετανάστριας, μητέρα μαθήτριας Αιγάλειου).

Ενδιαφέρουσα είναι και η μαρτυρία μαθήτριας ενός χωριού της Κρήτης, που περιγράφει την επίσκεψη που πραγματοποίησε σε σπίτι οικογένειας μεταναστών για να τους πάρει συνέντευξη. Η ίδια η μαθήτρια συνειδητοποιεί πόσο λίγα γνωρίζει για “ανθρώπους που βρίσκονται δίπλα μας” και πόσο μια άμεση επαφή μπορεί να αφυπνήσει αισθήματα ενσυναίσθησης:

· «... Στο χωριό μας ξέρουμε σχεδόν τα πάντα ο ένας για τον άλλον. Κι όμως, με την ευκαιρία της μικρής μας έρευνας, ανακαλύψαμε πως δεν ξέραμε τίποτα και δεν είχαμε ποτέ, μέχρι τώρα, ασχοληθεί για το πώς ζουν οι ξένοι, οι μετανάστες που βρίσκονται δίπλα μας, χρόνια ολόκληρα. Πήγαμε στα σπίτια τους πρώτη φορά. Αφού δεν το ‘χαμε ποτέ ξανακάνει, μας υποδέχτηκαν ευγενικά, αλλά φοβισμένα, με μια καλυμμένη επιφυλακτικότητα. Μια οικογένεια Αλβανών ζει 10 χρόνια στην Ελλάδα, στο χωριό μας. Έχουν 4 παιδιά. Ο Αντρέας πηγαίνει στο Γυμνάσιο και είναι “παραστάτης” στη σημαία. Πιστεύει πως του έκοψαν επίτηδες βαθμούς, επειδή είναι Αλβανός, για να μη γίνει σημαιοφόρος. Οι γονείς του, πιο ευγενικοί ή πιο “προσεκτικοί”, τον μάλωναν που εκδήλωνε έτσι την πίκρα του. “Εσένα δεν πρέπει να σε νοιάζουν αυτά”, του έλεγαν με σπαστά ελληνικά. “Εσύ κάνε το σκοπό σου”. Θέλει να γίνει γιατρός και να γυρίσει στην Αλβανία. Η αδελφή του αναγκάστηκε να διακόψει το σχολείο για ένα χρόνο, γιατί έπρεπε να πάει στην Αλβανία. Ήταν άρρωστη η γιαγιά της και δεν είχε κανέναν να τη φροντίσει. Θα συνεχίσει του χρόνου. Θέλει κι αυτή να σπουδάσει. Τα δύο μικρότερα αδερφάκια τους έπαιζαν καθισμένα κάτω στο γυμνό πάτωμα (το δωμάτιο δεν είχε κανένα χαλί και παρ’ όλο που έκαιγε μια ξυλόσομπα το “νιώθες παγωμένο” και κάπου κάπου μας τραβούσαν από τα ρούχα μας, καλώντας μας να δούμε το πύργι τους και να παίξουμε μαζί τους... Η μαμά τους μαγείρευε το βραδινό φαγητό. Ο μπαμπάς τους ήρθε καθώς ήμασταν εκεί από τη δουλειά του στα χωράφια, βρεγμένος ως το κόκκαλο, λασπωμένος και κατακουρασμένος. Άλλαξε και μας μίλησε. Απλά, ανθρώπινα, χωρίς πίκρα, ευχαριστημένος με όλα, με μια αξιοπρέπεια που τη ζηλέψαμε...»

Με τον ίδιο τρόπο, μαρτυρίες παιδιών μεταναστών ή φίλων τους, με το να περιγράφουν με αμεσότητα πτυχές της καθημερινότητάς τους, συμβάλλουν στο να συνειδητοποιήσουν οι Έλληνες συμμαθητές τους τις πρακτικές δυσκολίες που οι μετανάστες συναντούν σε ξένο τόπο, καλλιεργώντας έτσι συναισθήματα ενσυναίσθησης και σεβασμού στην ετερότητα:

- Όταν έφτασα στην Πτολεμαίδα ήταν νύχτα [ήταν τότε 8 χρονών]. Θυμάμαι ότι είχε πολλά φώτα. Πρώτη φορά στη ζωή μου έβλεπα τόσα φώτα. Ο μπαμπάς έλεγε ότι είναι ωραία στην Ελλάδα, έχει πολλά μαγαζιά, δουλειές... Εγώ στην αρχή φοβόμουν γιατί δεν ήξερα και τη γλώσσα, αλλά σιγά σιγά συνήθισα.
- Πώς ήταν η πρώτη μέρα στο σχολείο;
- Πολύ δύσκολη. Το σχολείο μου φάνηκε τεράστιο, είχε πολλά παιδιά... Φοβόμουν, γιατί αν με κορόιδευε ή με πείραζε κανένα παιδί δεν θα

μπορούσα να κάνω τίποτα. Ντρεπόμουν που δεν ήξερα ελληνικά και δεν ήθελα να μιλάω. Δεν ήξερα τι να κάνω, πού να πάω...

- Τί έκανες όταν γύρισες σπίτι;

- Είπα στη μαμά ότι δεν θέλω να ξαναπάω. Όταν όμως ήρθε ο μπαμπάς, τού είπα ότι είναι καλά στο σχολείο. Το βράδυ στο κρεβάτι έκλαιγα. Μου έλειπαν πολύ η γιαγιά και οι φίλες μου... Ξέχασα να σου πω πως δεν πλησίαζα και το κυλικείο, αν και ήθελα να αγοράσω, γιατί δεν ήξερα πώς να ζητήσω πράγματα.

- ... Τί άλλο σου έκανε εντύπωση στην Ελλάδα;

- Τα μαγαζιά, τα πολλά αυτοκίνητα... τα εργοστάσια... και κάτι ακόμα αλλά δεν θέλω να το πω... γιατί μπορεί να θυμώσεις.

- Δεν θα θυμώσω...

- Μου φάνηκε παράξενο που πολλά παιδιά ήταν χοντρά.

- ... Όταν σκέφτεσαι, σε ποια γλώσσα σκέφτεσαι;

- Αυτό είναι δύσκολο... Μάλλον τώρα σκέφτομαι στα ελληνικά, αλλά δεν είμαι σίγουρη... (μαρτυρία κόρης μετανάστη σε συμμαθήτριά της από την Πτολεμαίδα).

Στην επόμενη μαρτυρία, μια μαθήτριά από τη Σπάρτη θυμάται τη μικρή Εσμέ που γνώρισε όταν έμενε στη Μυτιλήνη όπου πήγαινε στη Γ' Δημοτικού. Μια επίσκεψη στο σπίτι της Εσμέ ήταν αρκετή για να διαλύσει προηγούμενες προκαταλήψεις και στερεοτυπικές απόψεις της και να την κάνει να ανακαλύπτει με σεβασμό έναν τρόπο ζωής ολότελα διαφορετικό από το δικό της:

· «... Ο πατέρας της ήταν Τούρκος. Έκανε εμπόριο δερμάτων ειδών και έμενε στη Λέσβο με τις δύο γυναίκες του και τα δύο παιδιά του. Πολύ παράξενη οικογένεια, για μένα. Η Εσμέ ερχόταν στο σχολείο με ένα μαντηλάκι πάντα στα μαλλιά. Οι δύο μαμάδες της έρχονταν πάντα ντυμένες με ένα μαύρο ράσο σαν... καλόγριες. Εγώ νόμιζα ότι δεν είχαν άλλα ρούχα να φορέσουν, ώσπου πήγα μια μέρα σπίτι τους. Το σπίτι ήταν πολύ στολισμένο με χαλιά, με μαγκάλια, με έπιπλα σκαλιστά. Οι δύο μαμάδες φορούσαν σαλβάρια ολομέταξα, με μπλούζες ολοκέντητες. Φορούσαν πάρα πολλά κοσμήματα και πολλά βραχιόλια γιατί λέει είναι έθιμο κάθε χρόνο στην επέτειο του γάμου ο άντρας να κάνει δώρο χρυσαφικό στις γυναίκες του. Η Εσμέ ήταν παιδί της δεύτερης γυναίκας που ήταν πιο νέα και πιο όμορφη από την πρώτη γυναίκα που είχε ένα γιο, ο οποίος δούλευε μαζί με τον πατέρα. Η Εσμέ μου έλεγε πολλά παράξενα για τη θρησκεία τους. Στο σπίτι τους σε μια γωνιά που ήταν προς την Ανατολή είχαν στρωμένο το χαλί της προσευχής. Πολλές φορές την ημέρα γονάτιζαν και προσεύχονταν. Στο σπίτι υπήρχαν πολλά μικρά χαλιά που τα έπαιρναν οι δύο άντρες του σπιτιού όταν πήγαιναν στην εκκλησία. Ο κάθε άντρας έπρεπε να έχει το δικό του χαλί προσευχής. Πριν πάνε στην εκκλησία έκαναν μπάνιο και ξύριζαν όλες τις τρίχες που είχαν στο στήθος τους. Του Μωαμεθανού το στήθος είναι πάντα ξυρισμένο... Χοιρινό κρέας δεν έτρωγαν ποτέ...»

· Μια ομάδα μαθητριών από το Χαϊδάρι μας μιλούν για τα συναισθήματα που έχουν για την Πακιστανή συμμαθήτριά τους Ταμπίντα:

«Αυτό που εισπράττουμε καθημερινά από την Ταμπίντα είναι ότι δεν απαρνήθηκε την ταυτότητά της για να αποφύγει την κοινωνική διάκριση και τον αποκλεισμό. Επιθυμεί τη συνύπαρξη μαζί μας, για αυτό και συμμετέχει ενεργά σε όλες τις εκδηλώσεις (εθνικές γιορτές, παρελάσεις, κ.ά.) ακόμα και σε θρησκευτικές, διατηρώντας ωστόσο και τα δικά της ήθη και έθιμα».

Δραστηριότητες σχεδιασμένες από τους μαθητές:

Ας δούμε τώρα μερικές από τις πρωτότυπες δραστηριότητες που σχεδιάστηκαν και υλοποιήθηκαν από τους μαθητές ώστε να διερευνήσουν περαιτέρω το μέγεθος και την ποιοτική διάσταση της διαπολιτισμικής διάστασης στη σημερινή ελληνική κοινωνία[3].

Το γενεαλογικό δέντρο[4]:

Μαθητές της Θεσσαλονίκης ετοίμασαν ένα ατομικό γενεαλογικό δέντρο όπου συμπλήρωσαν την πόλη και τη χώρα γέννησης των ιδίων, των γονιών τους καθώς και των παππούδων και γιαγιάδων τους. Συγκέντρωσαν στη συνέχεια τα συμπληρωμένα γενεαλογικά δέντρα, τα ταξινομήσανε, έβγαλαν συγκεντρωτικά αποτελέσματα και διαπίστωσαν με έκπληξη ότι το σύνολο των οικογενειών τους είχε κάποιο μέλος που είχε κάποτε μεταναστεύσει (στο εσωτερικό της χώρας ή στο εξωτερικό). Επίσης βρήκαν ότι το 70 % των μαθητών είχαν γεννηθεί στη Θεσσαλονίκη και το 30 % σε ξένη χώρα.

«Μιλάει η πραγματική ζωή»:

Μαθητές της περιοχής Αττικής σκέφθηκαν δύο μικρές έρευνες για να τεκμηριώσουν αν η ελληνική κοινωνία είναι πράγματι διαπολιτισμική: έψαξαν στον Τύπο για να βρουν αν η διαπολιτισμική διάσταση καθρεφτίζεται στους γάμους και βρήκαν σε συγκεκριμένο φύλλο εφημερίδας 5 αγγελίες μικτών γάμων: μεταξύ Έλληνα και Μολδαδής, Έλληνα της Αιγύπτου και Καζακστάνης, Ελληνοαμερικάνου και Λαρισαίας, και Έλληνα του Μονακού και Ισπανίδα.

Επίσης οι ίδιοι μαθητές έψαξαν για ξένα φαγητά που έχουν ενσωματωθεί στην ελληνική διατροφή και κατέγραψαν τα εξής εδέσματα που προήλθαν από τους Μικρασιάτες πρόσφυγες ή από Δυτικούς ταξιδιώτες: πίτσα, πιροσκι, γιουβαρλάκια, κεφτεδάκια, ιμάμ μπαϊλντί, καταίφι, μπακλαβάς, σαραγλί, κρέπες, σουβλάκια, ντολμαδάκια, εκμέκ, μπεσαμέλ, πιλάφι, γιουβέτσι, μουσακάς, μπρίαμ, σάμαλι, χαλβάς, κ.ά.

« Ταξιδεύοντας ... με τους χάρτες»:

Οι μαθητές της Ιθάκης υπήρξαν ιδιαίτερα ενινοητικοί, με τρεις δραστηριότητες που θα αναφέρουμε αμέσως στη συνέχεια: Πρώτα ζήτησαν από τους συμμαθητές τους αλλοδαπούς (από την Αλβανία και τη Γερμανία) να δείξουν σε χάρτη τη χώρα τους, να σημειώσουν τα σύνορά της και να εντοπίσουν τον ακριβή τόπο απ' όπου κατάγεται η οικογένειά τους. Στη συνέχεια ζητήθηκε από τους αλλοδαπούς μαθητές να δείξουν επάνω στο χάρτη τη διαδρομή που ακολούθησαν για να φτάσουν από τον τόπο γέννησής τους στο Βαθύ της Ιθάκης και να μιλήσουν για την πόλη τους, τους συγγενείς που έχουν ακόμα εκεί και για το σπίτι που άφησαν πίσω τους. Οι αλλοδαποί μαθητές μίλησαν στη συνέχεια για τους λόγους μετανάστευσης των οικογενειών τους στην Ελλάδα και τα συναισθήματά τους.

«Τί μπορώ να δώσω – Τί θέλω να πάρω»;

Τα ίδια παιδιά, χωρισμένα σε ομάδες Ελληνόπουλων και Αλλοδαπών μαθητών, ζωγράφισαν πάνω σε μεγάλο χαρτόνι ένα ανοιχτό δισέλιδο βιβλίου όπου, ύστερα από συζήτηση, σημείωσαν στη μία σελίδα τί μπορούν να δώσουν και στην άλλη σελίδα τί θέλουν να πάρουν οι μεν από τους δε.

Μετά η κάθε ομάδα κόλλησε το χαρτόνι της στον πίνακα και ανακοίνωσε στην τάξη όσα είχε σκεφτεί και γράψει. Όλοι οι μαθητές συζήτησαν στη συνέχεια για τα αποτελέσματα, εντόπισαν ομοιότητες, κύκλωσαν με μαρκαδόρο τις κοινές λέξεις και φράσεις-κλειδιά και ανακάλυψαν ότι οι λέξεις που γράφτηκαν πολλές φορές και στις δύο σελίδες του βιβλίου ήταν «φιλία», «αγάπη», «κατανόηση», «συμπαραστάση», «βοήθεια σε δύσκολες στιγμές». Επίσης ζητούσαν να μάθουν πτυχές από την καθημερινή ζωή στις άλλες χώρες, όπως πληροφορίες για τα σχολεία, για τα βιβλία,

για «την άλλη γλώσσα» που μιλούν οι συμμαθητές τους, για τα φαγητά, τα τραγούδια και τα παραμύθια τους.

«Η γλώσσα μας»:

Η προηγούμενη δραστηριότητα ήταν το έναυσμα για τους μαθητές-ερευνητές της Ιθάκης να εστιάσουν σε τομείς της ζωής που τους ενδιέφεραν περισσότερο, όπως π.χ. η γλώσσα. Έτσι τα αλλοδαπά παιδιά έφεραν μέσα στην τάξη ξενόγλωσσα αναγνωστικά, περιοδικά και εφημερίδες από τη χώρα τους και μίλησαν για τα σχολεία και τα βιβλία τους. Όλα τα παιδιά ξεφύλλισαν το έντυπο αλβανικό και γερμανικό υλικό και το συγκρίνανε με τα αντίστοιχα ελληνικά. Παρατήρησαν πόσα γράμματα μοιάζουν με τα ελληνικά και τα δίγλωσσα παιδιά έγιναν δάσκαλοι των συμμαθητών τους: διαβάσανε, εξήγησαν και μετέφρασαν κειμενάκια. Δουλεύοντας σε ομάδες, τα παιδιά κατέγραψαν σε χαρτόνια λέξεις που ήθελαν να μάθουν σε ξένη γλώσσα και ξένες λέξεις που έμοιαζαν με ελληνικές. Ο ενθουσιασμός με αυτό το πρωτότυπο μάθημα γλώσσας υπήρξε γενικός.

«Αναζήτηση συνθημάτων για την καταπολέμηση του ρατσισμού και την προώθηση του σεβασμού στη διαφορετικότητα»:

Μαθητές της Καβάλας σκέφθηκαν συνθήματα που τους εκφράζουν, τα κατέγραψαν και τα εικονογράφησαν στη συνέχεια με ιδιαίτερη καλλιτεχνία, όπως φαίνεται στις σχετικές διαφάνειες:

- Ο ρατσισμός γκρεμίζει ό,τι η φιλία μπορεί να χτίσει.
- Ρατσισμός = Αδικία, Ανελευθερία, Ανισότητα.
- Υπάρχει χώρος για όλους - Για όλους υπάρχουν όνειρα.
- Διαφορετικότητα: Εφόδιο, όχι εμπόδιο.
- Ίσα δικαιώματα – Διαφορετικοί Άνθρωποι.
- Η ανθρωπιά δεν έχει σύνορα.
- Όλοι ίσοι, όλοι διαφορετικοί.

«Η διαπολιτισμική συμβίωση μέσα από σκίτσα»:

Ορισμένα παιδικά σκίτσα ξεχώρισαν για την ευστοχία, την ευαισθησία και την καλαισθησία τους:

- Σκίτσο μαθήτριας Αττικής που απεικονίζει τη Γη με ονόματα πολλών διαφορετικών εθνοτήτων όπως Μελέκ, Αχμάντ, Τόγιο, Κισμέτ, Σαρλίν, Σαχίρα, Ίγκορ, Βικτώρια, Ζοζεφίνα, Γιούλικ, Δημήτρη, Νορίν, κ.ά. Ο χώρος, που περιβάλλει τη Γη και αντιπροσωπεύει το Διάστημα, είναι πλημμυρισμένος με ονόματα πόλεων και χωρών.
- Σκίτσο μαθήτριας Αττικής με τίτλο «Ο κόσμος είναι ωραίος γιατί είναι πολύχρωμος»: απεικονίζει έναν πολύχρωμο χαρταετό με λέξεις- συνθήματα σε διάφορες γλώσσες όπως καλημέρα, γεια σας, τί κάνεις, ευχαριστώ και με γνωστούς ελληνικούς ή ξένους στίχους που μιλούν για την ομορφιά του κόσμου και για ειρηνική συνύπαρξη, όπως: «And I think to myself what a wonderful world!», “You may say I’m a dreamer... but I’m not the only one... I hope some day you join us... and the world will be as one” και «Αυτός ο κόσμος ο μικρός... ο μέγας».
- Σκίτσο μαθητή Ηράκλειου Κρήτης που απεικονίζει σε πρώτο πλάνο «εθνικά περήφανους Έλληνες μαθητές» που διαδηλώνουν με ρατσιστικά πλακάτ για να δηλώσουν την αντίθεσή τους στο σήκωμα της Ελληνικής σημαίας από αριστούχους αλλοδαπούς. Στη δεξιά άκρη διακρίνουμε τους «εχθρούς αλλοδαπούς μαθητές» που κλαίνε. Η επάνω δεξιά γωνία ζουμάρει σε έναν από τους διαδηλωτές με το λεκτικό σχόλιο ότι πρόκειται για το ίδιο αγόρι που πανηγύριζε για τους μετανάστες Ολυμπιονίκες που αγωνίστηκαν με τα Ελληνικά χρώματα στους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004.

Συμπεράσματα

Μέσα από τα δείγματα των μαθητικών εργασιών, προσπαθήσαμε να δείξουμε πως μια μαθησιακή εμπειρία μπορεί να γίνει ουσιαστικότερη και πλουσιότερη όταν βασίζεται σε προσωπικά βιώματα (των ίδιων των μαθητών ή του άμεσου περιβάλλοντός τους), στην ομαδοσυνεργατική-ερευνητική μέθοδο και στην ανακοίνωση των ευρημάτων για μετέπειτα συζήτηση απ' όλη την τάξη. Ελπίζουμε ότι η περιγραφή που έγινε ανωτέρω για εργασίες παιδιών που πληρούν τα παραπάνω κριτήρια, φανέρωσε με ποιους τρόπους αυτές γίνονται φορείς πολλών νοημάτων για τους μαθητές, πώς τους αγγίζουν, πώς τους δίνουν χαρά και τους εμπνέουν, διευκολύνοντας τους στο να εκφραστούν προσωπικά, κριτικά, δημιουργικά, με υπέρβαση -πολλές φορές- των ίδιων των εαυτών τους.

Από την ανάλυση των μαθητικών εργασιών, μπορέσαμε επίσης να βγάλουμε συμπεράσματα που αφορούν το ρόλο του εκπαιδευτικού στη διαπολιτισμική ευαισθητοποίηση των μαθητών του[5]. Πίσω από τις πιο ενδιαφέρουσες εργασίες, ήταν φανερό η έμμεση επίδραση του εκπαιδευτικού τόσο στη συστηματική μύηση και καλλιέργεια των μαθητών σε θετικές απόψεις, στάσεις και συμπεριφορές για σεβασμό στη διαφορετικότητα και ενσυναίσθηση, όσο και στην ενθάρρυνση σε μαθησιακές πρακτικές που καλλιεργούν την κριτική σκέψη.

Επίλογος

Ως επίλογο, θα θέλαμε να παραθέσουμε δύο κείμενα μαθητικών ομάδων που μαρτυρούν με τον καλύτερο τρόπο πώς μία μαθητική διαδικασία, μέσα από το συνεργατικό, κριτικό -και αυτοκριτικό- παιδικό πνεύμα μπορεί να γίνει για τα παιδιά μια σημαντική εμπειρία γνώσης, ευθύνης, αυτογνωσίας και χαράς που καλλιεργεί την αυτογνωσία, την αυτοκριτική και το σεβασμό στην ετερότητα.

Το πρώτο κείμενο είναι ο επίλογος του βιβλίου εργασίας μαθητικής ομάδας από την Πτολεμαΐδα:

«Για να γράψουμε αυτό το βιβλίο, χρειαστήκαμε όλα τα διαλείμματα στο σχολείο και προσπαθήσαμε πάρα πολύ. Εμείς θυμόμαστε εντονότερα που κάθε μέρα φέρναμε συνέχεια νέες πληροφορίες, νέες ζωγραφιές, νέες εκθέσεις. Δεν υπήρχε βδομάδα που να μη γεμίζαμε το τετράδιο. Κουραστήκαμε βέβαια για να συνθέσουμε όλα αυτά, με Αγγλικά, Γερμανικά... μα η ανταμοιβή εμφανιζόταν μπροστά μας κάθε φορά που κουραζόμασταν: ένα ταξίδι στις Βρυξέλλες... Όμως εμάς δε μας θάμπωνε το ταξίδι όσο μια κοινωνία πιο ανθρώπινη και δίκαιη που αγκαλιάζει όλους όσους την αποτελούν με όλες τους τις διαφορές. Με αυτή την εργασία μας καταλάβαμε καλύτερα τί οδήγησε εδώ όλους αυτούς τους μετανάστες και τους πρόσφυγες και πως, για να πραγματοποιηθεί ο στόχος μας, αρκεί ένα και μόνο πράγμα: τα ανθρώπινα δικαιώματα να είναι σεβαστά ΓΙΑ ΟΛΟΥΣ ΚΑΙ ΑΠΟ ΟΛΟΥΣ[6].

Το δεύτερο κείμενο είναι τα συμπεράσματα της εξαιρετικά ενδιαφέρουσας εργασίας ομάδας Τσιγγανοπαίδων από τους Σοφάδες :

«Πλησιάζοντας προς το τέλος όλων αυτών που θέλαμε να θίξουμε και να καταγράψουμε σ' αυτή την εργασία μας, θεωρούμε ότι είναι απαραίτητο να σας πούμε και εμείς ως τσιγγάνοι τη γνώμη μας πάνω σ' αυτό το θέμα. Να σας πούμε πώς βλέπουμε και εμείς τους άλλους, πώς μας αντιμετωπίζουν αυτοί, τί μας ενοχλεί, τί μας ευχαριστεί και τί ευχόμαστε να γίνει στο μέλλον.

Θεωρούμαστε μια μειονότητα με δική μας καταγωγή, γλώσσα, ήθη και έθιμα. Η φυλή μας δυστυχώς αντιμετωπίζει πολλά προβλήματα που έχουν σχέση τόσο με την καθημερινή μας ζωή, την αντιμετώπισή μας από την πολιτεία, όσο και με την υπάρχουσα νοοτροπία μας.

Οι μεγαλύτεροι σε ηλικία μας αντιμετωπίζουν ακόμη με ρατσιστική διάθεση, αντίθετα με τους μικρότερους, με τους οποίους κάνουμε και παρέα στα μικτά σχολεία όπου πηγαίνουμε. Στα καφενεία είναι μερικά που δε δέχονται τους πατεράδες μας, γιατί αν μπουν αυτοί μέσα θα φύγουν κάποιοι άλλοι πελάτες.

Στα κλαμπ δε, δεν υπάρχει περίπτωση να μπούμε όσο περιποιημένα και καθαροί και να είμαστε, διότι δε μας θέλουν και πάλι οι ίδιοι πελάτες. Στην αγορά αδιαφορούν και μας βλέπουν καθαρά ως χρήμα, ενώ στις δημόσιες υπηρεσίες δε μας εξυπηρετούν και αν συμβεί καμία φορά κι αυτό, γίνεται με πολύ εκνευρισμό και κακή διάθεση. Αναφέρουμε αυτά τα παραδείγματα για να σας δώσουμε να καταλάβετε ότι η συμβίωση και η συναναστροφή μας με τους άλλους ανθρώπους δεν είναι και τόσο εύκολη.

Από τη μεριά μας θέλουμε να πούμε ότι εμείς ως παιδιά δεν έχουμε καμία ρατσιστική διάθεση για κανέναν. Θέλουμε τα σχολεία μας να είναι μικρές κοινότητες που να φιλοξενούν παιδιά από όλες τις εθνικότητες. Να είναι «ανοιχτά» στο διαφορετικό, και να μπορούν να συνυπάρχουν διαφορετικοί λαοί, χρώματα, θρησκείες, γλώσσες, συνήθειες, ήθη, έθιμα και παιχνίδια.

Αυτή η αλλαγή στη νοοτροπία μας και στον τρόπο σκέψης μας πιστεύουμε πως είναι εφικτή να γίνει, έστω και μακροχρόνια. Σ' αυτή την αλλαγή καθοριστικό ρόλο θα παίζει το σχολείο. Το σχολείο αυτή τη στιγμή για τα δικά μας δεδομένα θεωρείται κατάκτηση. Είναι το κλειδί που θα μας ανοίξει την πόρτα του πολιτισμού, θα μας βγάλει από την αμάθεια και θα επιφέρει και στη φυλή μας την αλλαγή που χρειάζεται ώστε η ένταξή μας στην κοινωνία να γίνεται πιο ανώδυνη.

Φτάνοντας προς το τέλος των σκέψεων και των κρίσεών μας, το συμπέρασμα όλης αυτής της δουλειάς βγήκε αβίαστα από μέσα μας: το σχολείο είναι το τιμόνι που οδηγεί τα παιδιά σε δρόμους εξοικείωσης και κατάκτησης της διαφορετικότητας, εξάλειψης των διαφορών και των διακρίσεων. Θα πρέπει να γίνει και οδηγός της κοινωνίας μας για να μπορέσουμε επιτέλους στην πράξη να γίνουμε «όλοι ίσοι, όλοι διαφορετικοί».

Βιβλιογραφία

Δίκτυο Προστασίας των Δικαιωμάτων του Παιδιού (2004). «Ε, φίλε!». Εξομολογήσεις παιδιών που ζουν στην Ελλάδα ως μετανάστες, πρόσφυγες και παλινοστούντες, Αθήνα: Κέδρος.

Ματσαγγούρας, Ηλίας (2004). Ομαδοσυνεργατική διδασκαλία και μάθηση, Αθήνα: Γρηγόρης.

Derman-Sparks, Louise (2005). Καταπολεμώντας τις προκαταλήψεις. Παιδαγωγικά εργαλεία, Αθήνα: Κέντρο Παιδαγωγικής και Καλλιτεχνικής Επιμόρφωσης «Σχεδία».

Vanderbroeck, Michel (2004). Με τη ματιά του Γέτι. Η καλλιέργεια του σεβασμού του «άλλου» στην εκπαίδευση, Αθήνα: Νήσος.

Van Leer, Bernard, Σχεδία και Πανεπιστήμιο Αθηνών (1996). Το πολύχρωμο σχολείο. Μια εμπειρία διαπολιτισμικής εκπαίδευσης μέσα από την Τέχνη, Αθήνα: Νήσος.

Χρυσάφιδης, Κώστας (2000). Βιωματική-επικοινωνιακή διδασκαλία, Αθήνα: Gutenberg.

[1] Ο Β' Πανελλήνιος Διαγωνισμός του Δικτύου Προστασίας των Δικαιωμάτων του Παιδιού απευθυνόταν σε μαθητές Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Δ', Ε' και ΣΤ' τάξης καθώς και σε μαθητές Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Γυμνασίου, Λυκείου και ΤΕΕ. Το έπαθλο ήταν για ένα ταξίδι στις Βρυξέλλες για κάθε κατηγορία μαθητών.

[2] Ευχαριστώ τις συναδέλφους Τασούλα Τριγώνη και Νατάσα Δίπλα που με βοήθησαν στην επεξεργασία και ανάλυση των δεδομένων.

[3] Κατά την εισήγηση θα προβληθούν διαφάνειες για τις δραστηριότητές και σκίτσα που παρουσιάζονται στη συνέχεια.

[4] Οι τίτλοι των δραστηριοτήτων είναι αυτοί που δόθηκαν από τα ίδια τα παιδιά.

[5] Δυστυχώς το στενό πλαίσιο μιας ανακοίνωσης σε επιστημονικό συνέδριο δεν μας επιτρέπει να αναπτύξουμε τις θέσεις μας και, για το λόγο αυτό, περιοριζόμαστε στη σύντομη παρουσίασή τους.

[6] Η έμφαση είναι των παιδιών.